

УДК 81'373.7:811.112.2

**ВПЛИВ МОВНОЇ ГРИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАГМАТИЧНИХ ФУНКЦІЙ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)**

Орел Ірина

Рівненський державний гуманітарний університет,

Рівне, Україна

У статті на матеріалі публіцистичних текстів сучасної німецької мови простежено прийоми мовної гри та їх вплив на прагматичні функції німецьких фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, публіцистичні тексти, мовна гра, функція, інтенція.

Основними функціями публіцистичного стилю вважають інформативність і вплив на громадськість, який проводиться з метою: інформування, звернення, заклику [7, с. 107; 8, с. 270]; формування суспільної свідомості; впливу (часто ідеологічного) на маси [1, с. 149]; переконання у правильності положень, які висуваються у публікації, або викликати бажану реакцію [9, с. 305]. Тому одним із завдань публіцистики вважаємо реалізацію інтенції (певного впливу на реципієнта).

З метою зацікавити і привернути увагу читача використовують різні мовні засоби, застосовуються різні семантико-стилістичні прийоми. Одним з таких є мовна гра / гра слів [5]. Саме користування мовою Л. Вітгенштейн відносить до різновиду гри. Мовну гру, на думку вченого, варто розглядати як компонент діяльності, форму життя [3]. Гра слів – це спеціальне використання тотожних / подібних з формального боку мовних одиниць для створення фонетико- та семантико-стилістичних явищ [5].

Варто зауважити, що у вітчизняному мовознавстві існують дослідження мовної гри на фонетичному та лексичному рівнях (праці Г. Грицик, І. Качуровського, А. Критенка, О. Тимчук та ін.). Розвідки щодо вивчення мовної гри на рівні фразеології тривають. Явище гри слів найповніше описане на матеріалах текстів художнього стилю, особливо поезії та гумористичних жанрів. Менше гра слів вивчена у мові публіцистики [5]. Саме цим зумовлена актуальність нашої розвідки. Мета полягає у виявленні гри слів у німецькій мові на рівні фразеології, у дослідженні прагматичних функцій фразем (далі ФО), які реалізуються під впливом мовної гри. З поставленої мети випливає завдання: простежити прийоми гри слів на матеріалі ФО, встановити функції фразем у публіцистиці, виявити роль ФО у формуванні інтенції тексту.

Серед прийомів мовної гри виокремлюють співставлення омонімів, співзвучність слів у вузькому контексті, паронوماзію, полісемію, використання метафори тощо [3, с. 801]. Крім того, у фразеологічній площині мовна гра

розглядається також як трансформації ФО [3, с. 801]; “етимологізація” стійкого звороту (його жартівливе / іронічне осмислення за зразком вільної конструкції); розкриття у контексті розуміння автором змісту звороту, що наводиться як зв’язане словосполучення; поєднання в одному контексті ФО з різними значеннями, але із спільним компонентом; контамінація (ефект гри слів виникає при цьому тоді, коли спільним компонентом у складі зіставлених зворотів є полісемічна, омонімічна або паронімічна одиниця); граматичне переоформлення ФО; використання ФО з його обігриванням (наприклад, жартівливе вживання імен персонажів казок у вигляді офіційних формул подання імені) [5].

У ході аналізу публіцистичних текстів нами встановлено, що мовна гра на матеріалі німецьких ФО широко застосовується у публіцистиці. Це явище сприяє реалізації прагматичних функцій ФО, які, у свою чергу, забезпечують інтенцію тексту.

Фраземи, як одиниці мови, багатофункціональні. На думку В. Флейшера прагматичні функції ФО полягають у специфічній реалізації їх семантики з метою підсилення впливу на читача. У тексті ФО можуть виконувати роль індикатора соціального становища, виражати ставлення до інформації, виконувати функцію комічного, лаконічно передавати інформацію [10, с. 218]. Дослідниками виокремлено комунікативну, когнітивну, акумулятивну, номінативну, денотативну, конотативну, естетичну та інші функції. До функцій інтенції відносять емоційно-експресивну, ідеологічну, аксіологічну [6, с. 564].

У процесі нашої розвідки засвідчено низку функцій ФО у публіцистичних текстах, реалізації яких сприяє мовна гра.

Мовна гра на основі ФО відбувається за допомогою **співставлення омонімів** (слів, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення). Наприклад: “*Seit Jahren wird gern festgestellt, dass der amerikanische Horrorfilm die finstere Seite des amerikanischen Traums verkörpert, den amerikanischen Alptraum sozusagen.*” (SZ, 02.03.2004) / *Багато років тому було встановлено, що американський фільм жахів втілює темний бік американської мрії, так би мовити американський кошмарний сон*). ФО “*Einen Alptraum haben / sehen*” – приснилися жахи – пов’язана з міфом про домовиків, які душили людей під час сну. Фразеологічна семантика реалізується за допомогою співставлення “*Traum*”, що має два значення: “*мрія*”, “*сон*”. Завдяки контексту двозначність знімається і ФО розуміють буквально: “*die finstere Seite des ... Traums ..., den ... Alptraum” / *темний бік ... мрії, ... кошмарний сон*). Буквалізації значення ФО (один із типів семантичних трансформацій) сприяє лексема “*Alptraum*”. Асоціація з образом небезпечної істоти створює негативну оцінку і певну емотивність. Активізація образу міфічного домовика виконує естетичну функцію, повідомляючи інформацію. Естетична функція полягає у спрямованості на саме повідомлення, а не на його зміст. Головним для цієї функції є форма повідомлення. Мовні знаки при цьому виконують естетичну функцію.*

Співзвучність слів у вузькому контексті може реалізувати ідеологічну функцію, яка виражає політичні уподобання. Наприклад: “... “*Links überholen – links wählen*” *steht hinten auf dem roten Polo-Hemd, das der lange als “Vordenker” bezeichnete frühere PDS- Wahlkampfleiter trägt. “Links liegen gelassen” wäre vielleicht*

die passendere Parole....“ (SZ, 22.09.2009) / (“Ліворуч обганяти – ліворуч обирати” написано на спині червоної футболки-поло, яку носить керівник виборчої кампанії партії демократичних соціалістів, якого тривалий час визнавали „генератором ідей”. “Ігнорувати” (досл.: відкласти щось ліворуч) було б можливо більш підходящим гаслом ...). “Etwas links liegen lassen” – (розм.) віднесися зневажливо до ч.-н. ФО має міфологічну вмотивованість, що ґрунтується на моделі світу германців: ліворуч від Мідгарду жили ворожі людям велетні. Тому “links” має негативну конотацію. Присутність слова “links” у тексті семантично пов’язується із ФО. Використовується синтез фразеологічного значення і компоненту ФО у вільному значенні. Активізується конотативна складова семантики, яка утворює імпліцитну пейоративну оцінку, що й виражає ідеологічні уподобання автора.

Використання метафори за допомогою образу, покладеного в основу ФО, сприяє реалізації **образно-зображувальної** функції, яка відтворює події, факти, що виступають основою асоціативного сприйняття інформації [4, с. 13]. Наприклад: *“Schon bei den Planungen für diese “multinationale Division” hatten Nato-Militärs voriges Jahr Warschau **kräftig unter die Arme gegriffen**.” (SZ, 22.04.2004) / (Вже під час планування „транснаціональної дивізії” військовий блок НАТО у минулому році **дуже підтримав** (досл.: **міцно підхопив під руки**) Варшаву). ФО “unter die Arme greifen” – (розм.) підтримати к.-н. у скрутному становищі. ФО зазнала трансформації (препозитивного поширення) (**kräftig unter die Arme gegriffen**). Образне зображення подій (*Warschau **kräftig unter die Arme gegriffen***) віддзеркалює ставлення НАТО до Польщі, демонструючи ідеологію в межах Євросоюзу. Образ, лицаря що падає на поединку і, якого необхідно підтримати, сприяє метафоричному переосмисленню політичної ситуації завдяки реалізації фразеологічного значення.*

Метафоричні образи, покладені в основу внутрішньої форми ФО, реалізують функцію **ідентифікації**, яка визначає соціальний статус, фізичний, психологічний стан, вік, стать тощо [10, с. 218]. Наприклад: *“Die bekamen unterwegs im Sturm **Angst und wollten anhalten, weshalb Barr die Hasenfüße unter Deck einsperren musste**.” (FAZ, 23.09.2009) / (По дорозі під час бурі вони злякались і хотіли зупинитись, через що Барр мусив закрити **боягузів** (досл.: **заячі лапи**) під імперіал (закрита частина у автобусі). Подвійне явище мовної гри в контексті відображає ФО “Hasenfuß sein” – *бути боягузом*. Відбувається граматичне переоформлення ФО (зміна числа “Hasenfuß – die Hasenfüße”) і редуції (усічення дієслівного компонента). За допомогою лексеми “Angst” розгортається метафоричний образ боягуза, що й підсилює характеристику. Бінарні прийоми гри слів на основі зазначеної ФО ідентифікують психологічний стан об’єктів інформації, виражають негативну оцінку та ставлення автора до повідомлення. Сукупність указаних чинників формують інтенцію тексту.*

Втіленню функції **комічного**, пов’язаної з іронією, гумором, сатирою, сарказмом, сприяє **контамінація**. Зазначена функція виражає жартівливе, глузливе, критичне ставлення автора до об’єкту зображення. Наприклад: *“Mit **Trara und Brimborium** waren die Kölner Sicherheitsbehörden vorgefahren.” (SZ, 27.05.2004) / (З шумом і гамом під’їхали кельнські органи державної безпеки). ФО “(viel) **Trara** ut etwas machen” – (розм.) безпідставно здійснювати галас навколо ч.-н. ФО*

“*Brimborium machen*” – (розм.) *галасувати*. У результаті схрещування (*Trara und Brimborium*) – одного з підвидів фразеологічної контамінації [5] – активізуються конотативні компоненти значення ФО, які виконують семантичне навантаження у контексті. Увиразнюється пейоративність обох фразем (*безпідставність зайвого галасу – Trara, незрозумілий галас – Brimborium*). Так створюється жартівливо-глузлива характеристика дій органів державної безпеки, що сприяє запланованій автором інтенції.

Поєднання в одному контексті ФО з різними значеннями, але із спільним компонентом втілює **характеризуючу** функцію, яка виокремлює одну ознаку, що підкреслює певні якості осіб, подій тощо [4, с. 13]. Наприклад: “*Seinen Ruf als giftiger Spatzvogel und Hanswurst in allen Gassen hat Henscheid, 58, über die Jahre planvoll alles ruiniert.*” (Spiegel, 13/2000, S. 172) / (*Його клич, підступного цапливчика і шибайголови Геншайда, 58 років, руйнував все продумане роками*). Результат поєднання двох ФО з різною семантикою (“*Spatzvogel sein*” – *бути цапливчиком*; “*Hanswurst in allen Gassen sein*” – *бути шибайголовою*) жартівливого відтінку характеризує об’єкт інформації, зображує ставлення автора до нього, сприяє формуванню інтенції тексту.

Функція комічного взаємодіє із **стилістичною** функцією, яка полягає у створенні стилістичних ефектів. Стилiстичний ефект – інтелектуальна, емоційна реакція реципієнта на використання у тексті певного мовного знака. Вважаємо, що стосовно ФО – це реакція на внутрішню форму в умовах контексту, який втілює певні стилістичні прийоми. Наприклад, використання ФО з **полісемічним** стержневим компонентом у контексті втілює анафору (повтор лексем на початку речення / абзацу): “*Ganz unverblünte Kritik am amerikanischen Feldzug kam später aus einem Zentrum der amerikanischen Armee selbst. Ganz unverblümt publiziert das... ein neues Magazin im Internet.*” (SZ, 04.05.2004) / (*Неприхована критика військової кампанії надійшла пізніше із центру американських військ. Відверто публікує це ... новий журнал в Інтернеті*). ФО “*j-m unverblümt etw. sagen*” – *неприховано / відкрито / відверто сказати щось* – редукується, зберігаючи стержневий компонент ФО (*unverblümt*), який повторюється на початку речень (...*unverblünte Kritik... unverblümt publiziert das...*). Застосування мовної гри засобами ФО створюють стилістичні ефекти, які виконують інтелектуальний і емоційний вплив на читача, сприяючи інтенції тексту.

“Етимологізація” ФО, тобто іронічне осмислення її значення за зразком вільної конструкції актуалізує комунікативну функцію, яка використовується для передачі інформації та є однією з головних. Ми називатимемо її **інформативною**. Наприклад: “*Sie wollten kein Wasser auf die Mühlen der Terroristen leiten.*” (SZ, 07.05.2004) / (*Вони не хотіли (досл.: скеровувати воду на млин) діяти на користь терористів*). ФО “*Wasser auf seine Mühle*” – *це на його користь*, (досл.) *вода на його млин* – зазнає розширення за рахунок постпозиції “*der Terroristen*” як вільна конструкція, що сприяє іронічному осмисленню значення, яке інформує про події. Іронічний характер повідомлення забезпечує інтенцію тексту.

Розкриття у контексті розуміння автором змісту ФО сприяє реалізації **номінативної** функції, яка полягає у називанні дій, явищ, осіб тощо. Наприклад:

“Die Blondine mit den Model-Maßen *produzierte keine Skandale, trat in keine Fettnäpfchen* – nicht mal zu Nacktfotos ließ sie sich verleiten. 500 000 Mark bot ihr der “Playboy”, sie lehnte ab.” (Spiegel, №18, 2000, S. 151) / (Блондинка із модельною зовнішністю *не створювала скандалів, не робила проблем* – не спокусилась на фото-ню. “Playboy” пропонував 500 000 марок, вона відмовилася). ФО “*ins Fettnäpfchen treten*” – створювати проблеми. ФО зазнає **граматичного переоформлення** за зразком вільних синтаксичних конструкцій (від стверджувальних до заперечних конструкцій): “*ins Fettnäpfchen treten*” → “*trat in keine Fettnäpfchen*”. Крім того, автор синтезує вільне значення словосполучення (*produzierte keine Skandale*) і значення ФО, які номінують події. Вільне значення словосполучення ніби коментує фразеологічне значення. Розкриття у контексті авторського розуміння змісту ФО сприяє **аксіологічній** функції, що, у межах наведеного прикладу, виявляється у позитивному ставленні до інформації. Вказана функція володіє етноцентризмом, активізуючи для висловлення оцінки національно-специфічні образи, покладені в основу внутрішньої форми ФО. У ході застосування мовної гри ці образи видозмінюються (у нашому прикладі: негативний → позитивний), що й створює бажану інтенцію.

Використання ФО з його обіграванням, жартівливе вживання імен персонажів казок у вигляді офіційних формул подання імені активізують низку функцій ФО, як то: **денотативну** (представляє факти, події тощо), аксіологічну, етнокультурну. Наприклад: “*Frau Holle-Merkel schüttelte höchstpersönlich die Daunendecken des Kündigungsschutzes und der Mitbestimmung auf, damit die Deutschen nicht gleich zu Beginn ihrer zweiten Amtszeit ins Frieren geraten.*” (FAZ, 17.10.2009) / (Пані Голле-Меркель *перетрусила високопосадові пухові ковдри* необґрунтованого звільнення робітників та посадовців і права вирішального голосу, для того щоб німці не одразу *почали замерзати* на початку її другого терміну на посаді). Ангела Меркель порівнюється із казковим образом Пані Заметіль (*Frau Holle*), імпліцитне зіставлення якого з відомою особою надає певні характеристики казкового персонажа політичному діячу. Прийом мовної гри реалізує образ казкового персонажу Пані Заметіль (*Frau Holle schüttelt ihre Decken*). Автор, використовуючи образ Пані Заметіль, пояснює можливі наслідки дій канцлера Німеччини (*damit die Deutschen nicht gleich... ins Frieren geraten*). Застосовування гри слів засобами ФО створюють стилістичні ефекти, які виконують інтелектуальний і емоційний вплив на читача, забезпечуючи інтенцію тексту.

Таким чином встановлено, що мовна гра на матеріалі ФО у публіцистичних текстах сприяє виконанню низки прагматичних функцій: інформативної, ідеологічної, номінативної, денотативної, аксіологічної, естетичної, образно-зображувальної, характеризуючої, ідентифікуючої, функції комічного, стилістичної. Реалізація прагматичних функцій ФО спирається на мовну гру, що сприяє запланованій автором інтенції тексту. Інтенція досягається актуалізацією денотативних, конотативних компонентів фразеологічної семантики, які увиразнюються завдяки застосуванням різних прийомів мовної гри. У ході розвідки визначено, що прийоми мовної гри базуються на трансформаціях ФО. Тому, ми вважаємо, що модифікації ФО не варто розглядати як самостійний прийом гри слів.

Засвідчено бінарне використання прийомів мовної гри, що сприяє реалізації прагматичних функцій ФО та формуванню інтенції. Перспективи подальших досліджень – вивчення впливу гри слів на матеріалі ФО з прагматичними функціями фразем у текстах інших функціональних стилів.

Список літератури

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков) [учебник] / Маргарита Павловна Брандес. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
2. Витгенштейн Л. Философские исследования // Витгенштейн Л. Философские работы. – Часть I. – М., 1994. – С. 90. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/witt/phil.html>
3. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под. ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 840 с.
4. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англомовних однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук; спец. 10.02.04 “германські мови” / О. М. Мосейчук. – Харків, 2009. – 20 с.
5. Тимчук О. Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Т. Тимчук; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. — К., 2003. — 14 с.
6. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь: [ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / Klaus Brinker. – Berlin, 2001. – 168 S.
8. Ernst P. Germanistische Sprachwissenschaft / Peter Ernst. – Wien : Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2005. – 300 S.
9. Harweg R. Pronomina und Textkonstitution. [Електронний ресурс] / Roland Harweg. – München : Wilhelm Fink Verlag, 1968. – 394 S. – Режим доступа: <http://www.suehnekreuz.de/bayern/texte/pfundner2008.html>
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – 2., durchges., ergänzte Auflage. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. – 300 S.
11. Frankfurter allgemeine Zeitung. [Електронний ресурс] / FAZ. – Режим доступа: www.faz.net
12. Der Spiegel. [Електронний ресурс] / Der Spiegel. – Режим доступа: www.spiegel.de
13. Süddeutsche Zeitung. [Електронний ресурс] / SZ. – Режим доступа: www.sueddeutsche.de

Орел Ирина. Функции фразеологических единиц современного немецкого языка в публицистических текстах / Ирина Орел // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2012. – Т. 25 (64), №2 (1). – С. 200–205.

В статье на материале публицистических текстов современного немецкого языка рассмотрены приемы языковой игры и их влияние на реализацию прагматических функций немецких фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, публицистические тексты, функция, языковая игра, интенция.

Orel Irina. Function of phraseological units of modern German in the publicistic texts / Irina Orel // Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. – Series: Philology. Social Communications. – 2012. – V. 25 (64), №2 (1). – P. 200–205.

In the article some functions of phraseological units are described on the material of some publicistic texts of modern German. And connection of phraseological units with play words has been followed.

Key words: phraseological unit, publicistic texts, function, play words, intension.

Стаття надійшла до редакції 5 липня 2012 року